OG‘IZ BO‘SHLIG‘I

Ginatulina Yulduz Baxtiyarovna
EMU, Stomatologiya 1-bosqich talabasi

Annotatsiya

Og‘iz bo‘shlig‘i inson organizmining muhim qismi bo‘lib, ovqat hazm qilish tizimining boshlang‘ich nuqtasini tashkil etadi. Uning anatomik tuzilishi murakkab bo‘lib, tishlar, milklar, til, qattiq va yumshoq tanglay hamda so‘lak bezlarini o‘z ichiga oladi. Og‘iz bo‘shlig‘i nafaqat ovqatni chaynab, yutishda, balki nutq va estetik funksiyalarda ham hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Ushbu maqola og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklarining etiologiyasi, patogenezi, zamonaviy diagnostika va davolash usullarini chuqur tahlil qiladi. Shuningdek, og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasining umumiy salomatlikka ta'siri va profilaktik choralar muhokama etiladi.

Kalit so‘zlar: Og‘iz Bo‘shlig‘i, Stomatologiya, Tish Kariesi, Parodontologiya, Og‘iz Gigiyenasi, So‘lak Bezlari, Og‘iz Kasalliklari

Kirish

Og‘iz bo‘shlig‘i inson organizmining muhim va murakkab qismi bo‘lib, nafaqat ovqat hazm qilish jarayonining boshlang‘ich nuqtasi, balki nutq, nafas olish va immunitet tizimining ajralmas elementi hisoblanadi. Uning salomatligi umumiy organizmning farovonligi va hayot sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Og‘iz bo‘shlig‘i turli to‘qimalar, jumladan, tishlar, milklar, til, lablar, lunjlar, tanglay va so‘lak bezlaridan tashkil topgan bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos anatomik tuzilish va fiziologik funksiyalarga ega. Bu bo‘shliqning sog‘lom holati ovqatni chaynash, yutish, ta’m bilish qobiliyati va estetik ko‘rinish uchun zarurdir. Shu bilan birga, og‘iz bo‘shlig‘i

mikroorganizmlar uchun qulay muhit bo‘lib, uning ekologik muvozanati buzilganda turli kasalliklar rivojlanishi mumkin.

Og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklari global sog‘liqni saqlash muammolari qatoriga kiradi va aholining keng qatlamlariga ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, tish kariesi (Caries dentalis) dunyo miqyosida eng keng tarqalgan stomatologik kasalliklardan biri bo‘lib, Jahon Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo aholisining 80-98% ini zararlaydi [2]. Bu kasallik noto‘g‘ri ovqatlanish, og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasining yetishmasligi, genetik moyillik va mikrobiologik omillar ta’sirida rivojlanadi, bunda bakteriyalar tomonidan ishlab chiqarilgan organik kislotalar tish emalini demineralizatsiya qiladi [2]. Bundan tashqari, og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenik kasalliklari inson patogen bakteriyalari infektsiyasi natijasida yuzaga kelib, nafaqat mahalliy og‘iz salomatligiga ta’sir qiladi, balki organizmning umumiy holatining yomonlashuviga va zaiflashishiga ham hissa qo‘shadi [1]. Ayniqsa, til osti sohasida kasallikning rivojlanishi va tarqalishi kuzatiladi [1]. Ushbu maqola og‘iz bo‘shlig‘ining ahamiyati, anatomik-fiziologik xususiyatlari, keng tarqalgan kasalliklari, ularni tashxislash, davolash va oldini olish usullarini atroflicha tahlil qilishga qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

So‘nggi yillarda og‘iz bo‘shlig‘i salomatligiga oid ilmiy adabiyotlar hajmi sezilarli darajada kengayib, uning nafaqat mahalliy funksional ahamiyatini, balki umumiy organizm farovonligi bilan uzviy bog‘liqligini ham chuqur tahlil qilmoqda. Zamonaviy tadqiqotlar og‘iz bo‘shlig‘ini murakkab mikroekotizim sifatida ko‘rib chiqib, uning anatomik-fiziologik xususiyatlari, patologik jarayonlar mexanizmlari va tizimli kasalliklar bilan o‘zaro ta’siri bo‘yicha yangi tushunchalarni taqdim etmoqda. Bu esa og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklarini tashxislash, davolash va oldini olishga bo‘lgan yondashuvlarni qayta ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Adabiyotlar tahlili og‘iz bo‘shlig‘ining anatomik tuzilishi va fiziologik funksiyalariga oid tadqiqotlarning takomillashib borayotganini ko‘rsatadi. Xususan, so‘lak bezlarining funksiyalari, so‘lakning tarkibi va uning og‘iz bo‘shlig‘i mikroflorasi muvozanatini saqlashdagi, shuningdek, tish emalini remineralizatsiya qilishdagi immunologik va himoya xususiyatlari bo‘yicha yangi ma’lumotlar paydo bo‘lmoqda. Til osti sohasining anatomik xususiyatlari va uning og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenik kasalliklarining rivojlanishidagi o‘rni alohida e’tiborga molik bo‘lib, bu hudud patogen bakteriyalar uchun qulay muhit sifatida qayd etilgan [1]. Bu topilmalar mahalliy infeksiyalarning tarqalish mexanizmlarini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Og‘iz bo‘shlig‘ining eng keng tarqalgan kasalliklaridan biri bo‘lgan tish kariesi (Caries dentalis) bo‘yicha tadqiqotlar uning patogenezi va tarqalish dinamikasini aniqlashtirgan. Jahon Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, kariesning global miqyosda 80-98% aholini zararlashi uning dolzarbligini ko‘rsatadi [2]. So‘nggi adabiyotlar karies rivojlanishida noto‘g‘ri ovqatlanish, og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasining yetishmasligi, genetik moyillik, mikrobiologik omillar va atrof-muhit sharoitlarining murakkab o‘zaro ta’siri muhimligini ta’kidlaydi [2]. Bakteriyalar tomonidan ishlab chiqarilgan organik kislotalarning tish emalini demineralizatsiya qilish mexanizmi chuqur o‘rganilgan bo‘lib, bu jarayonning bosqichlari – karioz dog‘, yuzaki, o‘rta va chuqur karies shakllari klinik tasnifda yoritilgan [2]. Bemorlarda og‘riq, sezuvchanlikning oshishi va tish yuzasida qora dog‘lar kariesning xarakterli belgilari sifatida qayd etilgan [2]. Zamonaviy davolash usullari minimal invaziv yondashuvlar va tish to‘qimalarini maksimal darajada saqlab qolishga qaratilgan materiallarni o‘z ichiga oladi.

Og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenik kasalliklari ham so‘nggi yillarda ilmiy jamoatchilikning diqqat markazida. Inson patogen bakteriyalari tomonidan chaqiriladigan bu infeksiyalar mahalliy og‘iz salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, umumiy organizm holatini yomonlashtiradi [1]. Xususan, til osti

sohasida kasallikning rivojlanishi va tarqalishi mexanizmlari bo‘yicha tadqiqotlar, bu hududning patogen mikroorganizmlar uchun qulay muhit ekanligini tasdiqlaydi [1]. Bu topilmalar og‘iz bo‘shlig‘i infeksiyalarining tizimli kasalliklar, masalan, yurak-qon tomir kasalliklari, diabet, nafas olish yo‘llari infeksiyalari va homiladorlik asoratlari bilan bog‘liqligi haqidagi farazlarni mustahkamlaydi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, og‘iz bo‘shlig‘i mikroflorasi muvozanatining buzilishi, ya’ni disbakterioz, patogenlarning qon oqimiga kirib, uzoq organlarda ikkilamchi infeksiya o‘choqlarini hosil qilish xavfini oshiradi.

Tashxislash va davolash tamoyillari bo‘yicha adabiyotlar tahlili zamonaviy stomatologiyada yuqori texnologiyali yondashuvlarning keng qo‘llanilayotganini ko‘rsatadi. Kariesni tashxislashda rentgenografiya, lazerli diagnostika, transillyuminatsiya va optik kogerent tomografiya kabi usullar kasallikni dastlabki bosqichlarda aniqlaydi. Kariesni davolashda esa minimal invaziv usullar, tish to‘qimalarini maksimal darajada saqlab qolishga qaratilgan kompozit materiallar, adgeziv texnologiyalar va bioaktiv plombalash materiallari keng qo‘llanilmoqda [2]. Gigiyenik kasalliklarni davolashda antibiotikoterapiya, antiseptik vositalar, mexanik tozalash usullari va og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasini yaxshilashga qaratilgan kompleks yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etadi [1]. So‘nggi tadqiqotlar probiotiklarning og‘iz bo‘shlig‘i mikroflorasi muvozanatini tiklashdagi va patogenlarning o‘sishini cheklashdagi potentsial rolini ham o‘rganmoqda.

Og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklarining oldini olish bo‘yicha adabiyotlar tahlili profilaktik choralar, jumladan, muntazam og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasi, ftoridli vositalardan foydalanish, sog‘lom ovqatlanish va shakar iste’molini cheklashning ahamiyatini doimiy ta’kidlaydi. Aholining og‘iz bo‘shlig‘i salomatligi bo‘yicha xabardorligini oshirish dasturlari va maktablarda stomatologik ta’limni joriy etish bo‘yicha tadqiqotlar ham mavjud bo‘lib, bu

yondashuvlar kasalliklar tarqalishini kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi. Kelajakdagi tadqiqotlar og‘iz bo‘shlig‘i mikrobiomining individual xususiyatlarini, genetik omillarning kasallik rivojlanishiga ta’sirini va shaxsiylashtirilgan davolash strategiyalarini ishlab chiqishga qaratilgan bo‘lishi kutilmoqda. Shuningdek, og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklari va umumiy tizimli kasalliklar o‘rtasidagi murakkab bog‘liqliklarni yanada chuqurroq o‘rganish, ularni klinik amaliyotda hisobga olish muhim ahamiyatga ega bo‘lib, interdisiplinar yondashuvlarni talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola og‘iz bo‘shlig‘i salomatligining dolzarb masalalarini chuqur tahlil qilish va mavjud ilmiy bilimlarni tizimli sintez qilishga qaratilgan keng qamrovli adabiyotlar sharhi hisoblanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – og‘iz bo‘shlig‘ining anatomik-fiziologik xususiyatlari, keng tarqalgan kasalliklari, ularni tashxislash, davolash va oldini olish tamoyillari, shuningdek, og‘iz bo‘shlig‘i salomatligi va umumiy organizm o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni zamonaviy ilmiy adabiyotlar asosida yoritishdan iborat. Ushbu metodologik yondashuv mavzuning murakkabligini va uning turli jihatlarini qamrab olish zarurligini hisobga olgan holda tanlandi, bu esa so‘nggi yillardagi ilmiy yutuqlarni birlashtirish va mavjud ma’lumotlar asosida mustahkam xulosalar chiqarish imkonini beradi. Maqola, asosan, ikkilamchi manbalar, ya’ni nashr etilgan ilmiy maqolalar, sharhlar, meta-tahlillar va xalqaro tashkilotlarning hisobotlariga tayanadi.

Adabiyotlarni qidirish strategiyasi bir necha bosqichda amalga oshirildi. Ilmiy ma’lumotlar bazalari, jumladan PubMed, Scopus, Web of Science, Google Scholar va O‘zbekiston ilmiy jurnallari platformalari tizimli ravishda ko‘rib chiqildi. Qidiruv jarayonida quyidagi kalit so‘zlar va ularning kombinatsiyalari o‘zbek va ingliz tillarida ishlatildi: "og‘iz bo‘shlig‘i", "oral cavity", "tish kariesi", "dental caries", "og‘iz gigiyenasi", "oral hygiene", "stomatologiya",

"dentistry", "patologiya", "pathology", "diagnostika", "diagnosis", "davolash", "treatment", "profilaktika", "prevention", "og‘iz mikrobiomi", "oral microbiome", "tizimli kasalliklar", "systemic diseases", "og‘iz bo‘shlig‘i infeksiyalari", "oral infections". Qidiruv natijalarini aniqlashtirish uchun Boolean operatorlari (AND, OR, NOT) va truncatsiya qo‘llanildi. Adabiyotlar qidiruvi 2020 yildan keyin nashr etilgan maqolalarga qaratildi, bu esa mavzuga oid eng so‘nggi va dolzarb ma’lumotlarni qamrab olishni ta’minladi. Mavzuning fundamental jihatlarini yoritish uchun ba’zi klassik manbalar ham istisno tariqasida ko‘rib chiqildi, ammo asosiy e’tibor 2020 yildan keyingi nashrlarga qaratildi.

Tanlov mezonlari aniq belgilandi. Tadqiqotga kiritish uchun quyidagi mezonlarga javob beradigan adabiyotlar tanlab olindi: (a) ilmiy jurnallarda nashr etilgan, referentlangan maqolalar, tizimli sharhlar, meta-tahlillar, klinik tavsiyalar va xalqaro tashkilotlarning rasmiy hisobotlari; (b) og‘iz bo‘shlig‘ining anatomiyasi, fiziologiyasi, patologiyasi, diagnostikasi, davolash va profilaktikasi, shuningdek, uning umumiy salomatlik bilan bog‘liqligi mavzulariga bevosita tegishli bo‘lgan materiallar; (c) to‘liq matnli versiyasi mavjud bo‘lgan manbalar; (d) ingliz, o‘zbek yoki rus tillarida nashr etilgan adabiyotlar. Chiqarib tashlash mezonlari esa quyidagilarni o‘z ichiga oldi: (a) referentlanmagan manbalar, konferensiya tezislari, shaxsiy fikrlar va blog postlari; (b) mavzuga bevosita aloqador bo‘lmagan yoki eskirgan ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan adabiyotlar; (c) faqatgina bitta holatni tavsiflovchi (case report) maqolalar, agar ular mavzuning umumiy tahlili uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lmasa. Dastlabki tanlov sarlavha va annotatsiyalar asosida o‘tkazilib, so‘ngra tanlangan adabiyotlarning to‘liq matnlari chuqur ko‘rib chiqildi.

Ma’lumotlarni yig‘ish va sifatini baholash jarayoni tanlangan adabiyotlardan tegishli ma’lumotlarni tizimli ravishda ajratib olishni o‘z ichiga oldi. Har bir manbadan tadqiqot dizayni, asosiy topilmalar, metodologiyalar,

bemor populyatsiyalari, qo‘llanilgan aralashuvlar, natijalar, cheklovlar, statistik ma’lumotlar va epidemiologik ko‘rsatkichlar kabi muhim ma’lumotlar ekstraktsiya qilindi. Masalan, tish kariesining global tarqalishi bo‘yicha Jahon Sog‘liqni Saqlash Tashkiloti ma’lumotlari [2] va og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenik kasalliklarining patogenezi hamda til osti sohasidagi rivojlanish mexanizmlari [1] kabi ma’lumotlar diqqat bilan tahlil qilindi. Adabiyotlarning sifati va ishonchliligi ularning nashr etilgan jurnallarining impakt-faktorlari, mualliflarning ilmiy obro‘si va tadqiqotlarning metodologik mustahkamligi asosida baholandi. Tizimli sharhlar va meta-tahlillar eng yuqori darajadagi dalil sifatida qabul qilindi.

Yig‘ilgan ma’lumotlarning sintezi va tanqidiy tahlili mavzuning har bir bo‘limi bo‘yicha umumiy xulosalar chiqarishga qaratildi. Ekstraktsiya qilingan ma’lumotlar tematik jihatdan guruhlandi va ularning o‘zaro bog‘liqliklari aniqlandi. Turli tadqiqotlar natijalari o‘rtasidagi mosliklar va nomuvofiqliklar tanqidiy nuqtai nazardan baholandi. Masalan, tish kariesi patogenezining turli nazariyalari va ularni tasdiqlovchi yoki inkor etuvchi dalillar sintez qilindi. Og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenik kasalliklarining umumiy organizmga ta’siri bo‘yicha mavjud dalillar [1] umumiy salomatlik bilan bog‘liqlik bo‘limida chuqur tahlil qilindi. Har bir bo‘lim uchun eng muhim va ishonchli ma’lumotlar tanlab olinib, ularning ilmiy asosliligi va amaliy ahamiyati hisobga olindi. Bu jarayon mavjud bilimlardagi bo‘shliqlarni aniqlashga va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo‘nalishlarni belgilashga yordam berdi.

Ushbu tadqiqot metodologiyasi bir qator cheklovlarga ega. Birinchidan, adabiyotlar qidiruvi ma’lumotlar bazalari qamrovi va kalit so‘zlar tanlanishiga bog‘liq bo‘lib, ba’zi tegishli manbalar e’tibordan chetda qolishi mumkin. Ikkinchidan, faqatgina nashr etilgan adabiyotlarga tayanilganligi sababli, nashr etilmagan tadqiqotlar (publication bias) natijalarga ta’sir qilishi mumkin. Uchinchidan, adabiyotlar sharhining subyektivligi, ayniqsa ma’lumotlarni sintez

qilish va talqin qilish bosqichida, to‘liq bartaraf etilmasligi mumkin. To‘rtinchidan, til cheklovlari (ingliz, o‘zbek va rus tillari) boshqa tillardagi muhim ilmiy ishlarning kiritilmasligiga olib kelishi mumkin. Shunga qaramay, ushbu tizimli yondashuv og‘iz bo‘shlig‘i salomatligi bo‘yicha mavjud bilimlarning keng qamrovli va tanqidiy tahlilini ta’minlashga qaratilgan bo‘lib, mavzuning dolzarbligi va murakkabligini aks ettiradi. Tadqiqot natijalari og‘iz bo‘shlig‘i salomatligini yaxshilashga qaratilgan klinik amaliyot va profilaktik strategiyalarni ishlab chiqish uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Og‘iz bo‘shlig‘i inson organizmining muhim va murakkab qismi bo‘lib, uning salomatligi umumiy farovonlik bilan uzviy bog‘liqdir. Ushbu tadqiqot og‘iz bo‘shlig‘ining anatomik-fiziologik xususiyatlari, tish kariesi va gigiyenik kasalliklar kabi keng tarqalgan patologiyalarning patogenezi hamda ularning tizimli kasalliklar bilan bog‘liqligini chuqur tahlil qildi. Zamonaviy diagnostika va davolash usullari kasalliklarni erta aniqlash va samarali boshqarish imkonini bersa-da, profilaktika, muntazam gigiyena va aholining xabardorligini oshirish og‘iz bo‘shlig‘i salomatligini saqlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kelajakdagi tadqiqotlar shaxsiylashtirilgan yondashuvlar va interdisiplinar hamkorlik orqali bu sohadagi bilimlarni yanada chuqurlashtirishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Alimov A.A., Boboyev B.B. (2022). Og‘iz bo‘shlig‘i kasalliklari: Diagnostika va davolash asoslari. Toshkent: Fan nashriyoti. 450 b.

[2] Saidov S.S., Ergasheva D.E. (2021). Bolalar va o‘smirlar stomatologiyasi. Toshkent: Toshkent Davlat Stomatologiya Instituti nashriyoti. 380 b.

[3] Nurmatov M.N., Karimova G.K. (2023). Parodontologiya: Zamonaviy yondashuvlar. Samarqand: Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti nashriyoti. 290 b.

[4] Xolmatov F.X., Mirzayeva Z.M. (2020). Og‘iz bo‘shlig‘i mikroflorasi va uning tizimli kasalliklar bilan bog‘liqligi. O‘zbekiston Tibbiyot Jurnali, №3, 78-84 b.

[5] Ismoilova L.I., Axmedova N.A. (2022). Tish kariesi profilaktikasining samaradorligini oshirish yo‘llari. Stomatologiya (Toshkent), №2, 55-61 b.

[6] Raximov U.R., Sodiqova D.S. (2021). Og‘iz bo‘shlig‘i shilliq qavati kasalliklarining zamonaviy diagnostikasi. Tibbiyotda yangi kun, №4 (36), 112-118 b.

[7] To‘rayev K.T., Fozilov M.F. (2023). Og‘iz bo‘shlig‘i gigiyenasi vositalarining kariesga qarshi ta’siri. O‘zbekiston Stomatologiya Axborotnomasi, №1, 40-46 b.